

LEKTIO

Johanna Roiha

Mikä – missä – milloin? Tapaustutkimuksia Suomen arkeologisesta paikkatiedosta

Lectio praecursoria 25.04.2025

Suomessa on tällä hetkellä 71 675 arkeologista kohdetta – mikäli uusia ei ole lisätty rekisteriin tai vanhoja poistettu siitä viimeisen vuorokauden aikana. Kaikkien näiden kohteiden tiedot on kerätty samaan tietokantaan, Muinaisjäännösrekisteriin, jota ylläpitää Museovirasto. Tietoja rekisteriin voivat päivittää myös esimerkiksi alueelliset vastuumuseot, joiden arkeologit toimivat viranomaistehtävissä.

Arkeologisten kohteiden perustietoihin kuuluvat tiedot siitä, *mikä* kohde on, *missä* se sijaitsee ja *milloin* se on mahdollisesti muodostunut. Suomessa on hyvin monenlaisia arkeologisia kohteita, kuten esimerkiksi asuinpaikkoja, hautapaikkoja, kivirakenteita, kulttipaikkoja ja puolustusvarustuksia. Rekisteristä löytyy tietoa varhaiselta kivilaudelta aina moderniin nykyaikaan saakka. Voikin sanoa, että Muinaisjäännösrekisteri tarjoaa poikkeuksellisen laajan katsauksen Suomen kulttuuri-perintöön – mutta sen käyttö tutkimuksessa ei ole aivan yksinkertaista.

Väitöskirjani sai alkunsa arkeologisissa kenttätöissä tehdyistä havainnoista. Huomasin, että arkeologista paikkatietoa käytetään ja tuotetaan paljon, mutta sen rakenne ja sisältö eivät aina vastaa tutkimuksen tarpeita. Rekisterissä olevaa tietoa on tuotettu eri aikoina, eri tarkoituksiin ja eri menetelmin. Tutkimukseni keskiössä oli Museoviraston ylläpitämä Muinaisjäännösrekisteri ja sen digitaalinen paikkatietoaineisto. Analysoin rekisteriä tapaustutkimusten avulla ja arvioin sen käytettävyyttä erityisesti tutkimuksen näkökulmasta. Hyödynsin muun muassa spatiaalisia analyysejä, laserkeilausaineistoja, dokumentaatoraportteja ja itse tuotettua paikkatietoa.

Yksi keskeinen tulos oli, että rekisterin tiedot ovat epäyhtenäisiä, mikä on varmasti tuttua monille kollegoille. Joissain tapauksissa kohteen sijaintitiedot olivat virheellisiä tai puutteellisia, toisissa taas taustatiedon puute vaikeutti aineiston käyttöä. Toisaalta rekisterin tiedot avautuivat myös uudennaisille tulkinnoille, kun niitä tarkasteltiin yhdistettynä kenttähavaintoihin ja paikkatietomenetelmiin.

Tutkimukseni osoittaa, että arkeologinen paikkatieto ei ole vain neutraalia tietoa ”paikoista”, vaan se on myös rakennettua, valikoitua ja heijastelee usein sitä aikaa, milloin tieto on tuotettu. Tietoa on syntynyt eri lähtökohdista – hallinnollisista, suojelullisista ja joskus sattumanvaraisistakin lähtökohdista. Tällä on suuri vaikutus siihen, miten tietoa voidaan hyödyntää esimerkiksi tieteellisessä tutkimuksessa tai kulttuuriperinnön suojelussa. Rekisteriä on kehitetty ennen kaikkea viranomaistarpeisiin, ei tutkimukseen. Tutkijan on usein arvioitava jokaisesta kohdesta erikseen ja pohdittava, miten hyvin aineisto soveltuu juuri hänen tutkimuskysymyksiinsä. Tämä ei ole pelkästään tekninen haaste, vaan vaikuttaa siihen, millaisia näkökulmia menneisyyteen ylipäätään on mahdollista muodostaa. Karkeasti yleistäen voisikin sanoa, että mitä vähemmän tietoa kohteista on saatavilla, sitä yksipuolisempiin tutkimuskysymyksiin niiden avulla voidaan vastata.

Keskustelua herätti myös aineiston avoimuus ja saavutettavuus. Tutkimukseni tukee kansainvälistä linjaa, jossa painotetaan aineistojen uudelleenkäytettävyyttä ja läpinäkyvyyttä. Jos haluamme, että arkeologinen tieto palvelee yhteiskuntaa laajemmin – niin tutkijoita, viranomaisia, harrastajia kuin kansalaisia – sen on oltava löydettävää, saavutettavaa, uudelleenkäytettävää ja ennen kaikkea myös ymmärrettävää.

Ajankohtaisuutta tutkimukselle antaa se, että muinaismuistolakia ollaan uudistamassa, ja samalla on käyty keskustelua myös Museoviraston taloudellisista resursseista. Tietojärjestelmien kehittämiseen kohdistuu paineita, mutta myös paljon mahdollisuuksia. Toivon, että tutkimukseni voi tarjota siihen joitakin tuoreita näkökulmia.

Lopulta kyse on tiedon merkityksestä: siitä, millä tavoin me tallennamme menneisyyttä ja millaisena se meille näyttäytyy. Arkeologinen paikkatieto ei ole vain kartalla näkyvä piste – se on mahdollinen tarina menneistä ihmisistä, paikoista ja ajoista. Huomionarvoista on myös arkeologisen paikkatiedon humanistinen ja tulkinnallinen luonne, joka poikkeaa monista luonnontieteellisistä paikkatietoaineistoista. Tarvit-

semme rekisteriin luokituksia tai tiedon haun kannalta keskeisiä luokkia, kuten mikä kohde on, missä tai miten laajalla alueella se sijaitsee, sekä milloin se on mahdollisesti muodostunut. Usein tämä tieto on kuitenkin enemmän tai vähemmän tulkintaa, etenkin esihistorian osalta – ja tulkinnanvaraisuus on hyvä pitää mielessä aineistoa käytettäessä.

Seuraavaksi ajattelin kertoa teille kaikesta, mitä olen tässä vuosien varrella oppinut ja kokenut, eli monia niitä ajatuksia, joita ei voi lukea suoraan väitöskirjastani.

Oma kiinnostukseni arkeologiaan ja menneisyyden tutkimiseen heräsi jo varhain lapsuudessa. Olin esimerkiksi viehättynyt vanhoista kartoista sekä historiallisista tielinjauksista – ja päädyinkin tekemään omia retkiä vanhoja tienpohjia etsien. Muistan etsineeni myös hautakumpuja lähimetsistä, ja joskus metsässä leikittiin kivikautta. Jossain vaiheessa, kouluikäisenä, huolestuin kovasti muinaismuistolaista ja siitä, mahtavatko ihmiset varmasti toimittaa yli sata vuotta vanhat esineet Museovirastolle. Päädyin ratkaisemaan asian omalla tavallani: perustin museon vanhan aitan yläkertaan. Museoon keräsin vanhoja esineitä, ja myöhemmin museoon liittyi myös taidenäyttely.

Aloitin arkeologian opinnot Helsingin yliopistossa syksyllä 2014. Opinnoissa ehdottomasti parasta on ollut jatkuva uuden oppiminen ja asioiden oivaltaminen. Joskus tosin oppii parhaiten yrityksen ja erehdyksen kautta, eli tekemällä virheitä. Myös jatko-opiskelijaksi päädyin, koska halusin oppia lisää (ja arvoisa kustos siihen erityisesti kannusti). Parhaita kokemuksia ovat olleet lukuisat kenttätyöt, joissa olen saanut olla mukana. Niihin liittyy osaltani usein ehkä lapsenomaisenkin löytämisen riemu, joskus toisinaan myös kuraleikit ja pitkät raskaat työpäivät ulkona vaihtelevissa sääoloissa. Tärkeää kenttätyössä ovat olleet myös kokeneempien kollegojen opit ja kannustus, joista olen erityisen kiitollinen.

Myös väitöskirjatutkimukseeni liittyi jonkin verran kenttätöitä. Keväällä 2017 sain olla mukana tekemässä kaupallisia koetutkimuksia lapsuudestani tutuissa maisemissa Sysmässä. Kuten eräs hetki sitten ilmestynyt elokuva kertoo, paikkakunnan perinteisiin kuuluu sahti. Erään työpäivän jälkeen myös me lähdimme perinteiselle sahdinhakureissulle ja tuolla matkalla kävimme tutustumassa mielenkiintoiseen arkeologiseen kohteeseen naapurikunnan puolella. Päädyimme siis Hartolaan, Nuuttilanmäki-nimiselle kohteelle. Alueen laajuus, tunnel-

ma ja maisema tekivät minuun vaikutuksen, joten jatko-opintoja suunnitellessani ensisijainen tutkimuskohde oli heti selvä.

Keväällä 2019 palasin Nuuttilanmäelle vapaaehtoisesti kenttätöissä avustavien kollegoiden ja ystävien kera. Paikka osoittautui entistäkin kiinnostavammaksi ja laajemmaksi. Osana alueen inventointia löysimme uusia arkeologisia kohteita eli kuppikiven, matalia soikeita maansekaisia kiviröykkiöitä sekä historiallisen ajan torpan paikan. Opin siis havainnoimaan ympäristöä uusin tavoin, etsimään kuppikiviä ja tietysti myös hakemaan lisää taustatietoa. Nuuttilanmäellä toteutettiin seuraava kenttätutkimus droonilla, johon oli yhdistetty ensin laserkeilain ja sitten alue vielä ilmakuvattiin droonilla. Aineistosta syntyi lopulta kaksi artikkelia väitöskirjaani, joten siten kyseisellä arkeologisella kohteella on erityinen merkitys minulle ja tutkimukselleni.

Seuraavan kerran pääsin kokemaan löytämisen riemua syksyllä 2023, kun kenttätöissä avustaneet vapaaehtoiset onnistuivat paikantamaan ruttohautausmaan Pornaisista. Kunnia löydöstä kuuluu ehdottomasti avustajaporukalle, koska itse keskityin siihen osuuteen, josta kenttätöissä usein lopulta pidän eniten, eli mittaamiseen ja dokumentointiin.

Tärkeänä osana tutkimuksen alkua oli tutkimussuunnitelman tekeminen ja sen jälkeen oli erityisesti opittava muokkaamaan sitä, joustavasti ja jatkuvasti. Maailma on muuttunut paljon sinä aikana, kun olen tehnyt väitöskirjaa. Heti alkuvaiheessa oli opeteltava tekemään töitä uudella tavalla etänä pandemian alettua. Myös sota vaikutti suunnitelmiini ja jälleen oli muokattava tutkimussuunnitelmaa. Erityisesti tutkimukseeni ovat vaikuttaneet aikatauluhaasteet, sillä olen tehnyt väitöskirjan puolipäiväisenä toisen työn ohessa, ja sen myötä olen oppinut myös tasapainoilemaan eri töiden ja työtehtävien välillä.

Tavoitteenani jatko-opinnoissa on ollut oppia uutta ja sen tavoitteen koen toteutuneen hyvin. Tutkimukseeni on kuulunut erittäin paljon yhteistyötä monien eri alojen tutkijoiden kanssa, ja yksinäistä kammio-tutkijan työtä olen pyrkinyt välttämään. Olenkin siis lopulta oppinut paljon tutkimuksen tekemisestä muilta erinomaisilta tutkijoilta, ohjaajilta, kollegoilta ja ystäviltä. Joitakin haasteita matkan varrella on riittänyt, mutta niistä on selvitty, usein jonkun viisaamman henkilön oppeja tai neuvoja noudattaen. Erityisesti olen oppinut pitämään yhä enem-

män kirjoittamisesta ja onnekseni olenkin löytänyt kanssakirjoittajia, jotka ovat vapaasti rönstyilevää tekstiäni jaksaneet järjestää ja editoida.

Väitöskirjan tekemiseen kuuluu odottaminen, mikä välillä koettelee kärsivällisyyttä. Artikkeliväitöskirjan etuna ovat olleet välietapit, eli artikkelien valmistuminen ja julkaisu, joka on osaltaan helpottanut prosessia. Tärkeä osa matkaa on ollut myös vertaistuki toisilta jatko-opiskelijoilta. Toisen, puolipäiväisen työni kautta, olen ollut enemmän kytköksissä arkeologiaan, mistä on ollut myös hyötyä, etenkin vertaistuen ja kannustuksen kautta. Oppeja olenkin siis saanut myös tuon työni kautta, ja silläkin on ollut iso merkitys tutkimuksen edistymisen kannalta, kaikista aikataulupaineista huolimatta.

Kun palaan hetkeksi ajassa taaksepäin ja ajattelen lapsuuttani sekä nykyhetkeä, moni asia on muuttunut – mutta yllättävän moni on pysynyt. Edelleen olen kiinnostunut vanhoista kartoista, vanhoista kulku-reiteistä ja oikeastaan kaikista menneisyyden jäljistä maisemassa. Olen päässyt retkille tutkimaan vanhoja tielinjauksia, etsinyt hautakumpuja Bulgariassa ja saanut koostaa museonäyttelyä. Muinaismuistolaisena olen sen sijaan edelleen vähän huolissani – mutta eri näkökulmasta kuin lapsena.

Nykyään kiinnostukseni kohdistuu menneisyyden paikkoihin ja niihin ihmisiin, muistoihin, tapahtumiin ja tarinoihin, jotka niihin liittyvät. Paikoilla on usein merkitys, ja jokaisella merkityksellä on tarinansa. Arkeologinen paikkatieto on siis tietoa, jolla on paljon merkityksiä. Menneisyyden tärkeät tai merkitykselliset paikat ovat konkreettisia, voimme vieraila niillä, elää niillä tai liittää niihin uusia merkityksiä. Kun suojelemme arkeologisia kohteita, suojelemme myös niiden sisältämää tietoa. Tutkimuksen keinoin taas voimme tuottaa ja tuoda uutta tietoa menneistä ajoista esiin ja toivottavasti kaikkien saataville.

Arkeologian lisäksi olen kiinnostunut myös paikkatiedosta, mitatetekniikasta, tietotekniikasta ja etenkin niiden tarjoamista monista mahdollisuuksista. Tieteenalojen välisiä, ehkä osin kuvitteellisiakin rajoja, toivon siis ylittäväni jatkossakin. Toivon myös, että tulevaisuudessa tieto menneisyydestä olisi helpommin kaikkien saatavilla – ja että me, tässä ajassa elävät, osaisimme arvostaa ja säilyttää sitä tuleville sukupolville.

Kuva. Vasemmalta katsoen kustos Markus Holopainen, väittelijä Johanna Roiha ja vastaväittäjä Oula Seitsonen väitöstilaisuuden päätyttyä. Kuva: A. Ketonen.

Roiha, J. 2025. *Mikä – missä – milloin? Tapaustutkimuksia Suomen arkeologisesta paikkatiedosta*. Dissertationes Universitatis Helsingiensis; 132/2025, Helsinki: Helsingin yliopisto.

Väitöskirja on saatavana elektronisena versiona osoitteesta: <http://hdl.handle.net/10138/594100>

Painettuja kirjoja voi kysyä sähköpostitse johanna.roiha@helsinki.fi / johanna.roiha@maanmittauslaitos.fi

FT Johanna Roiha väitteli Maatalous-metsätieteellisestä tiedekunnasta, Helsingin yliopistosta, 25.4.2025 aiheesta *Mikä – missä – milloin? Tapaustutkimuksia Suomen arkeologisesta paikkatiedosta*. Vastaväittäjänä toimi dosentti Oula Seitsonen Oulun yliopistosta ja kustoksena professori Markus Holopainen metsätieteiden osastolta, Helsingin yliopistosta.